

Asia: VN/12734/2019

Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomaila alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

Suomessa pakottamalla solmitun avioliiton päättäminen

- 1. Arviomuistion luvussa 2.1 on käsitelty Suomessa pakottamalla solmitun avioliiton purkamismenettelyä ja ehdotetaan uutta säännöstä, jonka mukaan pakottamalla solmittu avioliitto voitaisiin kumota. Kumoamisen oikeusvaikutukset olisivat samat kuin avioerossa. Kannatatteko ehdotusta?**

Kyllä

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

Euroopan Neuvoston yleissopimuksen naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (ns. Istanbulin sopimuksen) 32 artiklan tavoitteena on, että pakottamalla solmitun avioliiton päättymisestä ei seuraisi naisille ja tytöille siviilisäädyn muutoksesta aiheutuvia kielteisiä seurauksia. Tästä syystä Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijataho GREVIO suositteli Suomelle maaraportissaan, että Suomen tulisi tarvittaessa lainsäädäntömuutoksin mahdollistaa pakkoavioliiton päättäminen muutenkin kuin eroamalla.

Arviomuistion luvussa 2.1 esitettyjen pakottamalla syntyneen avioliiton päättämismuutosten (mitättömyys/avioero ilman harkinta-aikaa/kumoaminen) välillä on eroja sekä menettelyssä, joissa päättämistä voisi hakea sekä päättämisen siviilioikeudellisissa vaikutuksissa. THL yhtyy arviomuistiossa esitettyyn näkemykseen siitä, että avioliiton kumoamista koskeva uusi erillissäännös avioliittolakiin antaisi avioliittoon pakotetulle arviomuistiossa esitetyistä päättämismuutosten laajinta oikeudellista ja taloudellista suojaa liiton päättämisen jälkeen. Liiton päättämisen vaikutukset puolisoitten siviilisäätyn sekä mahdollisten avioliitossa syntyneiden lasten asemaan olisivat kumoamisessa Istanbulin sopimuksen edellytysten kannalta kaikkein suotuisimmat. Tällöin lapset pysyisivät statukseltaan avioliitossa syntyneinä. Samalla kumotun avioliiton oikeudelliset seuraukset rinnastuisivat avioeron oikeusvaikutuksiin esimerkiksi taloudellisesti, mutta puolisoitten siviilisäätyn palautuisi avioliittoa edeltäneeseen tilaan. Tällä voi olla suurtakin merkitystä avioliittoon pakotetun osapuolen kannalta avioliiton päättämisen jälkeen esimerkiksi yhteisöllisiin häpeä- ja kunniakäsitteisiin liittyen.

Istanbulin sopimuksen selityssasiakirjan kohdassa 178 todetaan pakkoavioliittoja koskevan 32 artiklan osalta, että pakotetun avioliiton päättymisestä säädetyn prosessin tulee olla helposti saatavilla, eikä se saa aiheuttaa kohtuutonta taloudellista haittaa uhrille. Myöskään pakkoavioliiton päättymisestä säädetty menettely ei saisi vaikuttaa pakkoavioliiton uhrin oikeuksiin. Näistäkin näkökohdista pakkoavioliiton kumoamista koskevaa erillissäännöstä avioliittolakiin voi pitää perusteltuna. Istanbulin sopimuksen selityssasiakirjaan viitaten THL tukee arviomuistion esitystä siitä, että pakottamalla solmitun avioliiton kumoamisasiassa ei perittäisi tuomioistuinmaksuja. Prosessin maksuttomuutta tulisi muiltakin osin edelleen selvittää ja edistää.

Sen sijaan arviomuistiossa esitetty viiden vuoden määräaika voi joissakin tapauksissa osoittautua lyhyeksi. Esimerkiksi lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa rikoksissa syyteoikeus vanhentuu vasta 10 vuoden jälkeen siitä, kun uhri on täyttänyt 18 vuotta. Avioliittoon pakottamiseen voidaan ajatella sisältyvän vastaavia valta-aseman väärinkäytön elementtejä ja äärimmäisissä tapauksissa avioliitto saattaa olla pakottamalla solmittu uhrin ollessa vielä hyvin nuori. Tällöin voidaan ajatella, että uhrin itsenäisen tahdonmuodostuksen syntymiseen ja tietoiseen pyrkimykseen irrottautua pakottamalla solmitusta avioliitosta voi kulua jopa vuosia. Pakottamalla syntyneisiin avioliittoihin saattaa liittyä myös muunlaista henkistä ja fyysistä väkivaltaa, mikä voi osaltaan vaikeuttaa parisuhteesta irrottautumista. Määräajan ei siksi tulisi olla liian rajaava, eikä tapausten harvinaisuuden vuoksi voitane edellyttää kovin lyhyttä määräaikaa edes oikeusvarmuussyistä. Tästä syystä THL esittää harkittavaksi pakkoavioliiton kumoamisprosessin käynnistämiseksi 10 vuoden määräaikaa siitä, kun pakottamalla solmittu avioliitto on syntynyt. Uhrin painostuksen jatkumisen välttämiseksi oikeus nostaa kanne avioliiton kumoamiseksi tulisi antaa avioliittoon pakotetun uhrin lisäksi myös syyttäjälle.

2. Arviomuistion luvussa 2.2 on käsitelty Suomessa alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkamista ja päädytty siihen, että tarvetta lainsäädäntömuutoksiin ei ole. Oletteko johtopäätöksestä samaa mieltä?

Ei

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

Kansainväliset sopimukset erityisesti YK:n piirissä ovat jo vuosia korostaneet lapsiavioliittojen ennaltaehkäisemisen tärkeyttä. Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin instrumentteihin, jotka liittyvät alaikäisen oikeuksien rajoittamiseen solmia avioliitto. Suomi poisti lopulta vuonna 2019 lainsäädännöstään alaikäisiltä viimeisenkin mahdollisuuden avioitua poikkeusluvalla. Siltä osin sääntelymme on muiden Pohjoismaiden kanssa nyt samassa linjassa.

Alaikäisen mahdollisuus avioitua poikkeusluvalla poistettiin Ruotsin avioliittoa säätelevästä laista vuonna 2014. Ruotsissa alaikäisenä avioliiton solminut saa avioeron ilman harkinta-aikaa. Ruotsissa syyttäjällä on alaikäisten kohdalla oikeus, mutta ei velvollisuutta, nostaa kanne puolisoiden tuomitsemiseksi avioeroon.

Suomessa avioliittolain 27 §:ssä säädetään avioeron tuomitsemisesta ilman harkinta-aikaa tietyin edellytyksin. Virallisen syyttäjän on tällöin ajettava kannetta sen puolesta, että puoliso tuomitaan eroon. Edellytyksiin ei kuitenkaan ole lisätty alaikäisyyttä, vaikka pykälä sisältää muita avioliiton mahdollisia esteitä, eli suoraa sukulaisuussuhdetta tai voimassa olevaa toista avioliittoa/rekisteröityä parisuhdetta.

Jos alaikäisen avioitumistilanteisiin sisältyy pakottamista, olisi syyttäjällä oikeus nostaa kanne avioliiton kumoamiseksi arviomuistiossa ehdotetun uuden säännöksen nojalla. Alaikäisyys on kuitenkin jo lähtökohtaisesti ja ilman todistelunäyttöä edellyttävää pakottamistakin nykyisin mukaan Suomessa avioliiton solmimisen este. Tästä syystä THL katsoo, että alaikäisyyden tulisi rinnastua muihin lähtökohtaisiin avioitumisen esteisiin myös seurauksiltaan, kuitenkin niin, että alaikäisenä avioituneen oikeuksia suojataan vastaavasti, kuin avioliittoon pakotetun oikeuksia suojataan. Teknisesti tämä voisi olla toteutettavissa lisäämällä avioliittolain 27 §:ään uusi 4. momentti, jonka mukaan ”Jos avioliitto on solmittu jommankumman puolison ollessa alaikäinen, on syyttäjällä oikeus ajaa kannetta puolisojen tuomitsemiseksi avioeroon ilman harkinta-aikaa.” Tällöin avioeron vaikutusten oikeudelliset ja taloudelliset seuraukset olisivat kanne nostamalla saavutettavissa, mutta yksittäistapauksissa alaikäisen osapuolen mahdollisten etujen suojelemiseksi syyttäjällä ei olisi vastaavaa pakkoa ajaa erokannetta kuin muiden avioliiton esteiden kohdalla avioliittolain 27 §:n 1 momentin nojalla on.

Ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton tunnustaminen

3. Arviomuistion luvussa 3 on käsitelty ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista Suomessa. Arviomuistiossa ehdotetaan nykyisten säännösten täsmentämistä niin, että ulkomailla alle 18-vuotiaana solmittu avioliitto voitaisiin tunnustaa Suomessa vain erityisestä syystä, jos ainakin toinen puolisoista on asunut avioliiton solmimishetkellä Suomessa. Kannatatteko ehdotusta?

Ei

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

Kuten arviomuistiossa todetaan, ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen on herkkää tasapainoilua perhe-elämän suojan ja lapsen muiden oikeuksien välillä. Kaikkia alle 18-vuotiaita koskee YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka edellyttää lapsen edun ensisijaisuutta kaikessa häntä koskevassa päätöksenteossa. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin 14 mukaan tätä on arvioitava tapauskohtaisesti ja yksilöllisesti ottaen huomioon kaikki lapselle kuuluvat oikeudet.

Vaikka tavoitteena olisikin lopettaa kaikki lapsen kehitykselle haitalliset käytännöt kuten lapsiavioliitot, on yksilöllisen harkinnan mahdollistaminen tilanteissa, joissa avioliitto on jo solmittu muun maan lainsäädännön puitteissa ja johon ei ole sisällynyt pakottamista, kokonaisuutena perusteltua. Alaikäisavioliittojen tunnustamista harkittaessa tulee punnittavaksi, miten kaikki lapselle kuuluvat oikeudet voidaan samanaikaisesti turvata mahdollisimman täysimääräisesti. Euroopan neuvosto on ottanut kannan, että jäsenvaltioiden tulisi pidättäytyä tunnustamasta alaikäisavioliittoja, ellei se ole yksittäistapauksessa lapsen edun mukaista (Resolution 2233/2018). Toisaalta esimerkiksi Ruotsi tulkitsee lapsiavioliittojen kieltoa ehdottomana eikä näin ollen tunnusta ulkomailla solmittuja alaikäisavioliittoja lainkaan ennen osapuolten täysi-ikäistymistä.

THL katsoo, että nykysääntelyn täsmentäminen siten, että alaikäisenä ulkomailla solmittu avioliitto voidaan tunnustaa Suomessa vain erityisestä syystä turvaisi parhaiten lapsen oikeuksien yksilöllisen toteutumisen. Täsmennys tukisi myös sitä hiljattain vahvistettua kansallista lähtökohtaa, että avioitumisen edellytyksenä Suomessa on täysi-ikäisyys. Sääntely vahvistaisi näin ollen viestiä siitä,

ettei alaikäisavioliittoja oikeusjärjestelmässämme hyväksytä muuten kuin erityisistä syistä ja kun hyväksyminen on lapsen intressien mukaista.

Yksittäisissä tapauksissa, ilman pakottamista alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen voi toki olla lapsen edun mukaista, oli avioliiton toisella osapuolella asuinpaikka Suomessa tai ei. Lapsen oikeuksien sopimuskin lähtee siitä, että oikeudet ovat universaaleja eikä erilainen suhtautuminen alaikäisavioliittoon ole perusteltua toisen puolison asuinpaikan nojalla. Siksi THL ei yhdenvertaisuussyistä pidä perusteltuna kohdella arviomuistion 3.3 kohdan esittämällä tavalla eri tavoin niitä alaikäisavioliittoja, joista toisella osapuolella on valmiiksi liityntä Suomeen. THL pitää siten parhaana arviomuistion taustamuistion sivuilla 36–37 kuvattua sääntelyvaihtoehtoa, jonka mukaan ulkomaisia alaikäisavioliittoja ei lähtökohtaisesti tunnustettaisi, ellei tunnustamiselle esitettäisi erityisiä syitä. Arviomuistiossa sekä sen taustamuistiossa esitettyllä tavalla näyttötaakan erityisen syyn olemassaolosta tulee olla sillä, joka vetoaa avioliiton tunnustamiseen.

4. Onko teillä kommentteja arviomuistion jaksossa 3.3 mainittuihin erityisiin syihin, joiden perusteella tällaisen avioliiton tunnustaminen voisi poikkeustapauksessa olla perusteltua?

Arviomuistion jakso 3.3 on erityisiin syihin viittaavien esimerkkien osalta verrattain suppea. Arviomuistiossa ei myöskään nouse esiin taustamuistion havainto siitä, että muissa Pohjoismaissa muualla solmittujen avioliittojen tunnustamista koskeva sääntely on hiljattain kiristynyt. Vaikka THL pitää arviomuistion taustamuistion esitystä alaikäisavioliittojen tunnustamisesta vain poikkeustapauksissa parhaana etenemisvaihtoehtona, tulisi keskustelua soveltuvista erityisistä syistä käydä nykyistä arviomuistiota laajemmin

5. Onko arviomuistiossa ja sen taustalla olevassa selvityksessä arvioitu tunnustamissääntelyn ja -käytäntöjen nykytilan sekä eri vaihtoehtojen etuja ja haittoja riittävän kattavasti?

Kyllä

Perustelut

Eryteisesti arviomuistion taustalla olevassa muistiossa on hyvin eritelty keskeisten kansainvälisoikeudellisten sopimusten velvoitteita sekä niihin liittyvää tulkintaa olemassa olevista näkemyksistä alaikäisavioliittojen intressipunnintaan. Arviomuistiossa esitettyjä johtopäätöksiä olisi siten voinut vielä nykyistä enemmän peilata keskeisten ihmisoikeussopimusten sisältämään sääntelyyn.

Muut huomiot

6. Onko teillä muuta lausuttavaa arviomuistiosta tai sen taustalla olevasta selvityksestä?

Pakko- ja alaikäisavioliittoihin ihmisoikeusloukkauksena liittyvä suojeluvelvoite on yksiselitteisesti valtiolla. Tämän suojeluvelvoitteen toteuttaminen edellyttää THL:n näkemyksen mukaan sekä nyt käsillä olevia yksityisoikeudellisia lainsäädäntömuutoksia että Istanbulin sopimuksen 37 artiklan mukaista pakkoavioliiton täsmällisempää erilliskriminalisointia. Säädosmuutosten lisäksi aivan olennaista on kehittää ammattilaisten osaamista naiseen kohdistuvan väkivallan eri muodoista, mukaan lukien kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan erityispiirteistä sekä pakkoavioliiton uhasta ja

siihen puuttumisesta. Myös alaikäisavioliittojen tunnustamiseen liittyvää viranomaisharkintaa tulee säädösmuutosten seurauksena kehittää ja resursoida.

October Martta

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL - Hyvinvointiosasto/Lapset, nuoret ja perheet -yksikkö